Урок. Спрощення в групах приголосних

урок засвоєння нових знань і формування умінь · 45 хв

Проблемне питання уроку: Чому приголосний, якого ми не чуємо, в одних словах не пишемо, а в інших, схожих на слух, мусимо писати?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• називає групи приголосних, у яких відбувається спрощення (ждн, здн, стн, стл, скн, зкн) і записує їх за зразком • розрізняє слова, у яких спрощення передається на письмі, і слова, у яких не передається • наводить слова-винятки, у яких буква т зберігається (кістлявий, пестливий, хвастливий, зап’ястний, баластний, контрастний)	• застосовує правило і добирає до слова споріднене, щоб визначити, який приголосний випадає • знаходить і виправляє помилки на спрощення в групах приголосних у реченні • пояснює написання слів студентський, туристський, невістці, шістнадцять	• усвідомлює значення мовної норми для грамотного письма та поваги до співрозмовника

Базові поняття і терміни

спрощення в групах приголосних, група приголосних, словотворення, словозміна, іншомовні слова, суфікс.

Форми роботи

- фронтальна бесіда (мозковий штурм)
- робота з текстом підручника
- спостереження за прикладами
- робота в парах із таблицею правила
- редагування речення з помилками

Обладнання та реактиви

- підручник «Українська мова» для 10 класу (Шевчук), § 15, с. 87
- таблиця правила «Спрощення в групах приголосних» на дошці чи екрані (групи приголосних із прикладами)
- орфографічний словник української мови (паперовий або на екрані)
- проєктор чи екран для показу прикладів і речення з помилками

Демонстрації

- Таблиця груп [ждн], [здн], [стн], [стл], [скн], [зкн] із прикладами → тиждень → тижневий, виїзд → виїзний, користь → корисний, щастя → щасливий, тріск → тріснути, бризкати → бризнути — що помічаємо: у кожному слові з групи один приголосний випадає, і ми його не пишемо
- Слова щасливий і пестливий поряд на слайді — що помічаємо: схожі на слух слова пишуться по-різному, бо в другому слові т входить до винятків
- Ряд студентський, туристський, агентство, студентство, невістці, хустці — що помічаємо: т не вимовляється, але на письмі зберігається
- Слова баластний, контрастний, компостний, форпостний — що помічаємо: у прикметниках від іншомовних іменників на -ст буква т зберігається

Міжпредметні зв'язки

- Література — речення з творів Т. Шевченка, М. Старицького, М. Бажана в завданні на закріплення
- Іноземна мова — слова іншомовного походження контраст, компост, агент, студент, які порівнюємо з їхніми англійськими відповідниками

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці вивчали зміни приголосних у мовному потоці, зокрема уподібнення (асиміляцію) за місцем і способом творення.

Наступний урок: На наступному уроці вивчатимемо подовження і подвоєння приголосних.

Безпека

- Під час роботи в парах говорити пошепки й не залишати своїх місць, щоб не перешкоджати сусіднім парам; картки передавати з рук у руки.
- Під час роботи біля дошки не стояти на шляху до проєктора й не торкатися кабелів; на екран дивитися з відстані не менш як два метри.
- Орфографічний словник брати двома руками, закривати його після використання, щоб він не впав зі столу.

- У ході уроку записувати лише за допомогою ручок і зошитів, не користуватися телефонами без дозволу вчителя.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається з класом, перевіряє готовність до уроку, оголошує тему «Спрощення в групах приголосних».

Учні: Вітаються, готують зошити й підручники, записують тему в зошиті.

Учитель просить записати число і тему уроку. Пояснює, що на уроці учні дізнаються, коли випадає приголосний, а коли його треба писати, хоч його не чути.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить мозковий штурм. Ставить 4 запитання до попередньої теми, кожен учень коротко записує відповідь одним рядком у зошиті, потім учитель називає правильні відповіді, а учні перевіряють себе.

Учні: Письмово відповідають одним рядком у зошиті, потім звіряють із відповіддю вчителя й виправляють помилки.

Запитання 1. Як інакше називають уподібнення приголосних? Відповідь. Асиміляцією. Запитання 2. Як вимовляємо слово сміється? Відповідь. [с’м’ійєц’:а]. Запитання 3. Що означає принцип «пиши, як чуєш»? Відповідь. Слово пишемо так, як воно вимовляється. Запитання 4. Який принцип правопису потрібен тоді, коли слово перевіряємо спорідненим словом? Відповідь. Морфологічний.

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді приклади з протиріччям, ставить проблемне питання. Довгих активностей не проводить.

Учні: Спостерігають, коротко відповідають, формулюють припущення.

Учитель показує слова щасливий (від щастя) і пестливий, а також слово шістсот. Просить прочитати їх уголос. Запитання до класу. У слові щасливий ми не чуємо звука т, і на письмі його немає. А в слові пестливий звук т також майже не чути, але пишемо ми його. Яка буква потрібна в слові шістсот, хоч її не чути? Проблемне питання. Чому приголосний, якого ми не чуємо, в одних словах не пишемо, а в інших, схожих на слух, мусимо писати? Очікувана відповідь. Учні припускають, що є правило і слова-винятки, які треба запам’ятати. Учитель повідомляє, що до проблемного питання повернемося наприкінці уроку.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності. Спочатку керує роботою з текстом підручника, потім пропонує спостереження за прикладами, потім організовує роботу в парах зі складання алгоритму. Показує таблицю правила й приклади на екрані поруч із тим, що вони пояснюють.

Учні: Читають текст підручника, складають таблицю груп приголосних, спостерігають за словами, у парах складають алгоритм правила.

Активність 1 (7 хв). Робота з текстом підручника (Шевчук, § 15, с. 87, блок «Повторення вивченого»). Учитель читає разом із класом перше речення про те, що під час словотворення і словозміни виникає збіг кількох приголосних, який ускладнює вимову, і тому один із приголосних випадає. Учні заповнюють таблицю в зошитах, учитель показує готову на екрані. Групи приголосних, що спрощуються, подано нижче. - [ждн] → [жн] (тиждень → тижневий) - [здн] → [зн] (виїзд → виїзний) - [стн] → [сн] (користь → корисний, честь → чесний) - [стл] → [сл] (щастя → щасливий, стелити → слати) - [скн] → [сн] (тріск → тріснути, блиск → блиснути) - [зкн] → [зн] (бризкати → бризнути) Продукт активності. Заповнена таблиця груп приголосних із прикладами. Активність 2 (6 хв). Спостереження за прикладами. Запитання «Що спільного в цих словах?» до рядів студентський, туристський, кореспондентський, агентство, студентство. Відповідь. Усі вони утворені від іншомовних слів за допомогою суфіксів -ськ-, -ств-, і буква т зберігається, хоч звук не вимовляється (Шевчук, с. 87). Запитання. Чим відрізняються слова невістці, хустці, студентці, хористці, артистці? Відповідь. Це форми давального і місцевого відмінків однини іменників жіночого роду, у яких т пишемо, хоч результат спрощення на письмі не позначаємо. Запитання. Яка буква пишеться у числівниках шістнадцять, шістсот, шістдесят, але не вимовляється? Відповідь. Буква т. Додатково (Ющук, с. 128) вчитель називає числівник п’ятдесят, у якому також пишемо т, але не вимовляємо. Продукт активності. Два списки слів у зошиті, у яких т пишемо без вимови, і порівняння з іншомовними коренями (баласт, контраст, компост, агент, студент, англійськ. contrast, compost, agent, student). Активність 3 (8 хв). Робота в парах зі словами-винятками та складання алгоритму. Учні читають слова кістлявий, пестливий, хвастливий, хвастнути, зап’ястний, хворостняк, випускний (Шевчук, с. 87) і слова баластний, компостний, контрастний, форпостний, аванпостний, утворені від іншомовних іменників із кінцевим -ст. У парах складають алгоритм, а потім коротко пояснюють класу. Очікуваний алгоритм. - Визначити групу приголосних у слові. - Дібрати споріднене слово або форму і з’ясувати, який приголосний випадає. - Перевірити, чи слово не належить до винятків. - Якщо слово утворене від іншомовного слова суфіксами -ськ-, -ств-, букву т зберегти. - Уточнити написання слова за орфографічним словником. Продукт активності. Алгоритм застосування правила в зошиті кожної пари. Додатково (Ющук, с. 128). Слова випускний, пропускний, рискнути, вискнути, тоскно, скнара, скніти не підлягають правилу, бо звук к у них вимовляється чітко.

Закріплення 9 хв

Учитель: Видає завдання з розділу нижче, коротко пояснює, як їх виконувати, перевіряє роботу, дає зворотний зв’язок.

Учні: Виконують завдання письмово й усно, перевіряють відповіді та виправляють помилки.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Повертається до проблемного питання, пропонує закінчити речення усно та письмово відповісти на проблемне питання.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, усно закінчують речення.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Оголошує й коротко пояснює домашнє завдання, нагадує, що слова-винятки варто повторити.

Учні: Записують домашнє завдання до щоденників.

Завдання для закріплення

1. Завдання 1 (упізнавання). Із поданих слів виберіть ті, у яких спрощення передається на письмі, тобто приголосний не пишемо. Слова: тижневий, шістсот, щасливий, пестливий, виїзний, студентка.

Відповідь: Спрощення передається на письмі в словах тижневий (ждн → жн), щасливий (стл → сл) і виїзний (здн → зн). У слові шістсот букву т пишемо, хоч її не чути, у слові пестливий вона зберігається як виняток, а слово студентка не належить до слів зі спрощенням.

2. Завдання 2 (вставляння букв). Спишіть речення, вставивши пропущені букви, де потрібно. 1. Барвінок цвів і зеленів, с..лався, розстилався (Т. Шевченко). 2. Хоч я й був ситий, пообідав у студен..ській їдальні (Є. Гуцало). 3. Он на струнків та високій осичині листя пес..ливо тремтить (М. Старицький). 4. І в далек поплив матіоли солодкий, облес..ливий чад (М. Бажан).

Відповідь: 1. слався, бо стл → сл, т випадає (стелити → слати). 2. студентській, бо в групі нтськ літеру т зберігаємо. 3. пестливо, бо слово належить до винятків і т зберігається. 4. облесливий, бо стл → сл, т випадає.

3. Завдання 3 (пояснення написання). Поясніть написання слів невістці, туристський, шістнадцять, кістлявий.

Відповідь: Невістці, бо це форма давального і місцевого відмінків однини, і т на письмі зберігається. Туристський, бо слово утворене від іншомовного слова за допомогою суфікса -ськ-, і т зберігаємо. Шістнадцять, бо це числівник, у якому т пишемо, але не вимовляємо. Кістлявий, бо це слово-виняток, у якому т зберігається у вимові й на письмі.

4. Завдання 4 (редагування речення). Знайдіть три помилки в реченні й виправте їх. «Наш студенський гурток підготував виїзний тижневий маршрут, а щастливі туристи пестили кислявого пса.»

Відповідь: Правильно. Наш студентський гурток підготував виїзний тижневий маршрут, а щасливі туристи пестили кістлявого пса. Помилки були у словах студенський (треба студентський), щастливі (треба щасливі), кислявого (треба кістлявого).

Диференціація

Сильним: Складіть п’ять речень зі словами цілісний, швидкісний, захисник, перехресний, пристрасний на тему «Мій вихідний день». До кожного слова доберіть те, від якого воно утворене, і напишіть, який приголосний випадає.

Підтримка: Скористайтеся опорною карткою з алгоритмом із цього уроку та зразком. Зразок. Слово радісний утворилося від слова радість, група стн → сн, випав т, пишемо радісний. Складіть аналогічні пояснення для слів, які виберете у завданні 1.

Домашнє завдання

Базове: Вивчити матеріал § 15 на с. 87 підручника. Розподілити слова на дві групи, а) у яких спрощення передається на письмі, б) у яких не передається. Слова. Тріснути, тижневий, зап'ястний, студентство, форпостний, плюснути, жалісний, шістсот, артистці, кількісний.

За вибором: Скласти текст із шести-семи речень «Дозвілля нашого міста (села)», використавши слова міський (приміський), туристський, обласний, корисний, кількісний, виїзний, тижневий. Підкреслити слова, у яких приголосний випав.

Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово в зошиті дайте відповідь на проблемне питання уроку одним реченням. Чому приголосний, якого ми не чуємо, в одних словах не пишемо, а в інших мусимо писати? Усно закінчте речення. Сьогодні я дізнався або дізналася, що… Мені ще варто повторити… (1 хв на кожну частину, решта часу на відповіді класу). Очікувана відповідь. Приголосний випадає там, де правило про спрощення діє, а там, де слово належить до винятків або утворене від іншомовного слова із суфіксами -ськ-, -ств-, чи стоїть у формі жіночого роду давального і місцевого відмінків, букву пишемо.

Джерела:

- Українська мова (Шевчук) 10 клас, с. 86, 87
- Українська мова (Шевчук) 10 клас, с. 87